

بهداشت فردی و محیط در فرهنگ اسلامی ایرانی

حسین علی یوسفی

مهری شیرانی

چکیده

بهداشت و پاکیزگی در فرهنگ اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و این پاکیزگی نه تنها رعایت نکات بهداشتی و دوری از آلودگی فردی بلکه تمام جنبه‌های زندگی انسانی و آلودگی‌های محیط زیست را نیز شامل می‌شود. بنابراین، جلوگیری از آلودگی‌ها که امروزه جزء اهداف بهداشت محیط است، از قرن‌ها پیش، از وظائف فرد با ایمان بوده است. تمام این اعمال همراه با دعایی است تا عمل به یاد خدا انجام شود و عبادت محسوب گردد. در این مطالعه آیات قرآنی و روایات مرتبط با بهداشت فردی و محیط مورد بررسی قرار گرفته است.

روش‌ها: مطالعه توصیفی کتابخانه‌ای با استفاده از منابع در دسترس شامل قرآن و تفاسیر و کتاب‌های معتبر حدیث بحارالانوار، نهج‌البلاغه، خصال، صحیفه سجادیه، اصول کافی، مجمع‌البیان و سایر نشریات موجود فیش‌برداری و جمع‌بندی شده است.

نتایج: آیات قرآن و همچنین احادیث مربوط به بهداشت فردی، به تفکیک دهان و دندان، مو و ناخن، لباس و بهداشت محیط به صورت موضوعی آب، مسکن، زباله، مواد غذایی و محیط زیست ارائه شده است.

بحث امروز در راستای احیاء تفکر دینی، مبانی اعتقادی و عملی بهداشتی فرهنگ غنی اسلامی می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل بسیار مهم و تأثیرگذار در اقدامات اجتماعی نقش مؤثری داشته باشد و در افزایش آگاهی، آموزش بهداشت و بهبود فرهنگ بهداشتی سرلوحه تلاش‌های فرهنگی قرار گیرد.

واژگان کلیدی

بهداشت محیط؛ قرآن؛ حدیث؛ فرهنگ اسلامی.

بهداشت فردی و محیط در فرهنگ اسلامی ایرانی

استفاده بیشتر از نیروی ماشین و گسترش شهرنشینی باعث تغییر سبک زندگی و رفتار انسان‌ها شده است. ساختار سنی جمعیت، افزایش عوامل خطر ساز محیطی مانند آلودگی هوا، آلودگی صوتی، پرتوهای یون‌ساز و غیر یون‌ساز، مواد رادیواکتیو، انواع زباله‌ها و فاضلاب‌ها، الگوهای جدید بیماری‌ها، رویکردهای جدیدی را برای کنترل و پیشگیری از بیماری‌ها می‌طلبد که بر پایه ارتقای سلامت و آموزش بهداشت استوار است. این امر مستلزم برنامه‌ریزی آموزشی متناسب با ابعاد کار و فعالیت‌ها، نیاز جامعه و همچنین شناخت گرایش‌ها و الگوهای رفتاری مردم است.

بهداشت جهان زمانی بهبود می‌یابد که مردم، در برنامه‌ریزی، اجرا و پرداختن به بهداشت و مسائل بهداشت مشارکت نمایند. البته این مشارکت، به‌طور ناگهانی به وقوع نخواهد پیوست بلکه تدریجی است. (موسوی، ۱۳۶۷) و (حلم سرشت، ۱۳۷۱)

در مراقبت‌های بهداشتی اولیه ما نه تنها باید به پیشگیری و مبارزه با بیماری‌ها، بلکه در جهت ارتقای سلامت و خدمات بهداشتی نیز گام برداریم. تکنولوژی‌های بهداشتی ما باید متکی بر نیاز و خواسته مردم باشد و کارکنان بهداشتی به عنوان یک تسهیل‌کننده برای افراد، خانواده‌ها و جامعه عمل کنند. ما باید از تطبیق جامعه با جوامع مرفه و دور از فشارهای اقتصادی، خودداری کنیم و نباید به زبانی سخن برانیم که با فرهنگ آنان ناسازگار است در حالی که اغلب برنامه‌ها چنین اشکالی دارد. (ماهلر، ۱۹۸۴)

طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی بهداشت محیط زیست عبارت است از کنترل عواملی از محیط زندگی که به نحوی در رفاه و سلامت بدنی، روانی و

اجتماعی انسان تأثیر دارند یا خواهند داشت. (حلم سرشت، ۱۳۷۱) در فرهنگ اسلام رعایت بهداشت فردی و محیطی گامی در مسیر عبادت و جلب رضای خدا، و در راستای توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. (موسوی، ۱۳۶۷) همانا خداوند توبه‌کنندگان و پاکیزگان را دوست دارد. (بقره، ۲۲۲)

امروز در راستای احیای تفکر دینی و با توجه به اینکه فرهنگ یکی از عوامل بسیار مهم و تأثیرگذار در اقدامات اجتماعی است، مبانی اعتقادی و عملی بهداشت و حفظ محیط زیست و آموزه‌های فراوانی که در فرهنگ اسلامی وجود دارد می‌تواند سرلوحه تلاش‌های فرهنگی قرار گیرد. در نظام هستی رابطه انسان با محیط زندگی‌اش واقعی و جدایی‌ناپذیر است، اسلام در کلیه جنبه‌های زندگی و روابط انسانی دخالت کرده و برای آنها مقرراتی وضع کرده است و در مواردی که موضوعات جدیدی مطرح شده، فقها براساس کلیات و قواعد اصلی، حکم موضوع را استخراج کرده‌اند. در جهان‌بینی اسلامی هر حرکت و عمل مثبت انسان، اگر از انگیزه و نیت الهی برخوردار باشد، عبادت محسوب می‌شود. بنابراین تلاش هر انسان مسلمان در جهت رعایت بهداشت و حفظ محیط زیست حتی اگر به ظاهر کوچک به نظر برسد ولی با انگیزه الهی باشد، عبادت محسوب شده و او را به سوی تعالی و کمال رهنمون می‌سازد.

در همه ادیان الهی و آیین‌های بزرگ، پاکی و تمیزی و عدم آلودگی جزو وظایف دینی شمرده شده است. حفظ پاکی در همه زمینه‌ها اعم از انسان، زمین، آب و هوا و غیره مطرح می‌گردد. بنابراین، جلوگیری از آلودگی‌ها که امروزه جزء اهداف بهداشت محیط است، از قرن‌ها پیش، بلکه از وظائف فرد با ایمان بوده است. با توجه به عدم آگاهی مردم در زمان گذشته، پیامبر (ص) و امامان علیهم‌السلام با شیوه‌های ثواب و عقاب یا وجود شیطان، مردم را به رعایت

بهداشت دعوت می‌کردند که در احادیث ارائه شده است. (شیخ صدوق، ۱۳۶۹)
در این مطالعه آیات قرآنی و روایات مرتبط با بهداشت فردی و محیط مورد
بررسی قرار گرفته است.

روش

این مطالعه یک بررسی توصیفی و اسنادی است که با استفاده از منابع موجود
شامل قرآن و تفاسیر و کتاب‌های معتبر حدیث و سایر انتشارات مرتبط انجام شده
است. مطالب ابتدا فیش‌برداری و سپس جمع‌بندی و به صورت موضوعی ارائه شده
است.

یافته‌ها

با توجه به اینکه بهداشت محیط شامل بهداشت آب، فردی، مسکن، دفع مواد
زائد، کنترل آلودگی‌های محیط زیست می‌شود آیات و روایات به‌طور مجزا آمده
است.

در آنچه خدا به تو داده (از نعمت‌های گوناگون دنیا) بکوش تا ثواب و سعادت
سرای آخرت را به دست آوری، ولی سهم خود را از دنیا فراموش مکن و نیکی
کن چنانچه خدا به تو نیکی کرده، و در روی زمین فساد نکن که خدا هرگز
مفسدان را دوست ندارد». (قصص، ۷۷)، (طباطبایی، ۱۳۶۷)، (مکارم شیرازی، ص ۲۵۰)
خداوند توبه کنندگان و پاکیزگان را دوست دارد. (بقره، ۲۲۲)، (طباطبایی، ۱۳۶۷)،
(مکارم شیرازی، ص ۲۵۰)

پیامبر اعظم (ص) می‌فرماید: با تمام توان تلاش کنید تا پاکیزه باشید زیرا
خداوند اسلام را بر پاکیزگی بنیان نهاده است و اسلام پاکیزه است، شما نیز

پاکیزه باشید زیرا به جز پاکیزگان کسی وارد بهشت نمی‌شود. (پاینده، ۱۳۶۸، ص ۱۲۹ و ۱۴۲) امام صادق (ع) می‌فرماید: خدایا از تو آرایش، زینت و زیبایی، محبت و دوستی را می‌خواهم و از زشتی و کینه‌توزی و نفرت به تو پناه می‌برم. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

قرار دادن سلامت به عنوان یک ارزش اجتماعی، تغییر رفتار مردم و جایگزین کردن عادات بهداشتی، تشویق مردم در استفاده صحیح از خدمات بهداشتی از اهداف آموزش بهداشت است. هزینه کردن برای سلامتی سرمایه‌گذاری است. امام صادق (ع) در این مورد می‌فرماید: در آنچه برای بدن سلامتی آورد اسراف نیست بلکه اسراف در چیزی است که مال را تلف کند و به بدن زیان برساند. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

امام علی (ع) در خطبه ۲۶ نهج البلاغه می‌فرماید:

خداوند پیامبر اسلام (ص) را هشداردهندهٔ جهانیان مبعوث فرمود تا امین و پاسدار وحی الهی باشد. آنگاه که شما ملت عرب بدترین دین را داشتید، در بدترین خانه‌ها زندگی می‌کردید، میان غارها، سنگ‌های خشن و مارهای سمی خطرناک به سر می‌بردید، آب‌های آلوده می‌نوشیدید، غذاهای ناگوار می‌خوردید، خون یکدیگر را می‌ریختید. (دشتی، ۱۳۷۹)

در حالی که قرآن سلامت را به عنوان یک ارزش و از ویژگی‌های انسان مؤمن برمی‌شمارد: مگر کسی که خداوند به او قلب سلیم داده است ﴿إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾. (شعراء، ۸۹ و صافات، ۸۴) در آیات زیادی نیز تعاریف مختلف سلام و سلامتی، نعمت و هدیه الهی (احزاب ۴۴ و یس ۵۸ و قلم ۴۳ و انبیا ۶۹)، از یک سرچشمه و در یک راستا قرار دارد ﴿لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (انعام، ۱۲۷ و یونس، ۲۵) جنبه‌های مادی و معنوی را دربر می‌گیرد: با سلامتی و امنیت داخل شوید ﴿ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِينَ﴾ (حجر، ۴۶)

انسان مؤمن موظف به حفظ سلامتی جسمی است: خودتان را با دستان خود را به هلاکت نیاندازید ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ (بقره، ۱۹۵)، (قرآن الکریم، ۱۳۶۸) حضرت علی (ع) سلامتی و امنیت را دو نعمت الهی می‌داند (النعمان مجهولتان الصحته و الايمان). (دشتی، ۱۳۷۹) طلب سلامتی از دعاهای امامان علیهم السلام از موارد مهم است ﴿اللهم ارزقنا صحته في الجسم﴾ به ویژه درخواست عافیت در شب‌های قدر که عافیت دنیا سلامتی جسمی و روانی است.

پاکیزگی و نظافت از ارکان اساسی سلامتی است. پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: ﴿ان الاسلام نظيف، فتنظفوا، فانه لا يدخل الجنة الا نظيف﴾: اسلام پاکیزه است، شما نیز پاکیزه باشید که به جز پاکیزگان کسی به بهشت نمی‌رود. این پاکیزگی نه تنها رعایت نکات بهداشتی و دوری از آلودگی فردی بلکه تمام جنبه‌های زندگی انسانی و آلودگی‌های محیط زیست را نیز شامل می‌شود. تمام این اعمال همراه با دعایی است تا عمل به یاد خدا انجام شود و عبادت محسوب گردد. (پاینده، ۱۳۶۸)

بهداشت فردی

پوشیدن بهترین لباس‌ها، به کار بردن بوی خوش، آراستگی ظاهر، غسل کردن قبل از شرکت در مراسم رسمی و اعیاد از ویژگی‌هایی است که در آیات و روایات به آن تأکید شده است. شست‌وشوی دست‌ها قبل و بعد از غذا، سحرخیزی، غذا خوردن صبح و ظهر و شام، استراحت بعد از غذا، وسایل فردی، حدود روابط زناشویی و ممنوع بودن در شرایط خاص زن، از جمله این وظایف است. پیامبر اکرم (ص) به وسایل نظافت شخصی اهمیت می‌دادند به طوری که ایشان همیشه در مسافرت‌ها آئینه، سرمه دان، شانه، مسواک و قیچی خود را به همراه داشتند.

خداوند در مورد اینکه هنگام عبادت لباس و ظاهر فرد آراسته باشید می‌فرماید: ای فرزندان آدم، به‌هنگام عبادت خود را زینت کنید، چه کسی لباس‌ها و زینت‌هایی که خدا برای بندگانش پدید آورده و خوردنی‌های خوش را حرام کرده است. این نعمت‌ها در دنیا برای اهل ایمان و خالص‌تر از اینها در آخرت برای آنان خواهد بود. ما آیات خود را برای اهل دانش چنین روشن بیان می‌کنیم. (اعراف، ۳۱، ۳۲)

همانا خداوند پاک است و پاکی را دوست دارد و پاکیزه است و پاکیزگی را دوست دارد. پیامبر (ص) می‌فرماید: ﴿الطَّافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ﴾، پاکیزگی بخشی از ایمان است و می‌توان نتیجه گرفت که نبود پاکیزگی نشانه نقص ایمان است. پیامبر (ص) به انس ابن مالک فرمود: با طهارت باش تا خداوند بر عمرت بیفزاید و اگر می‌توانی شب و روز با طهارت باش که اگر با طهارت بمیری شهید خواهی بود. (پاینده، ۱۳۶۸) حضرت علی (ع) می‌فرمایند: بوی بد را با آب برطرف کنید.

زیرا خداوند از بندگان کثیف‌خشمگین است. (طبرسی دوم، ج ۱)

از مفهوم آیه ۶ سوره مائده که درباره غسل و شستشوی تمام بدن است اینطور استنباط می‌شود که بنده چرکین و آلوده به ناپاکی‌ها از نعمت خدا بی‌بهره است و از نعمت ایمان هم کم‌بهره است. (طباطبایی، ۱۳۶۷)

پیامبر (ص) خدا فرمود: پروردگار چرکی و ژولیدگی را دشمن می‌دارد. (پاینده، ۱۳۶۸) بنده چرکین و آلوده بد بنده‌ای است. (حر عاملی، ۱۳۶۰) پیامبر اکرم (ص) به مردی که موهای سرش ژولیده و لباسش چرکین و حالش بد بود فرمود: برخورداری از لذت دنیا و آشکار کردن نعمت جزء دین خداست. (حر عاملی، ۱۳۶۰) لباس بپوش و خود را بیارای زیرا خداوند جمیل است و زیبایی حلال را دوست دارد. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

استحمام

حمام رفتن یکی از نکات بهداشتی مهم در اسلام بوده و برای تشویق مردم به مناسبت‌های مختلف و با اهمیت مثل نماز جمعه و شب‌های قدر و روزهای عید تأکید بسیاری بر این امر نموده، به‌عنوان یکی از اعمال اصلی عبادی قرار گرفته و دارای ثواب زیادی است، به‌طوری که بخشی از احادیث نام ابواب آداب‌الحمام را به خود اختصاص داده است. امام صادق (ع) از قول حضرت علی (ع) نقل می‌فرماید: حمام چه جای خوبی است، آتش دوزخ را به یاد می‌آورد و چرک را از بدن می‌زداید. (حر عاملی، ۱۳۶۰) فردی به حضرت علی (ع) می‌گوید که حمام جای بدی است زیرا در آن خواری فراوان و حیاء اندک است. آن حضرت در پاسخ می‌فرماید: حمام چه جای خوبی است زیرا چرک و پلیدی و خستگی را از بین می‌برد و آتش دوزخ را به یاد می‌آورد. (حر عاملی، ۱۳۶۰) امام رضا (ع) در پاسخ به دعایی برای رفع حاجت‌ها می‌فرمایند: وقتی خواسته مهمی از درگاه خداوند داری غسل کن و پاکیزه‌ترین لباس‌ها را بپوش. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

بهداشت دهان و دندان

پیامبر (ص) می‌فرمایند: سزاوار است هر مسلمانی این سه چیز را رعایت کند غسل روز جمعه، مسواک زدن و به‌کار بردن بوی خوش. رسول خدا (ص) فرمود: دهان‌های شما راهی از راه‌های پروردگارتان است و دوست‌داشتنی‌ترین راه به‌سوی خدا خوشبوترین آنهاست. پس دهانتان را به‌قدر توان پاکیزه و خوشبو کنید. (حر عاملی، ۱۳۶۰) پیامبر (ص) در مورد اهمیت مسواک زدن می‌فرمایند: اگر بر امتم دشوار نبود آنان را امر می‌کردم تا همراه هر نمازی مسواک کنند. (مجلسی، ۱۳۷۳) همچنین پیامبر (ص) می‌فرمایند: چه شده که شما را می‌بینم با

دندان‌های کثیف و زردی بسته چون حیوان چریده در علفزار بر من وارد می‌شوید، چرا مسواک نمی‌زنید؟ (مجلسی، ۱۳۷۳) علی (ع) می‌فرمایند: دیده نشد که رسول خدا تخلی کند مگر اینکه پس از آن وضو می‌ساخت و وضو را نیز با مسواک آغاز می‌کرد. (حر عاملی، ۱۳۶۰) امام صادق (ع) فرمود: مسواک زدن از سنت پیامبران است. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

بهداشت مو و ناخن

خداوند بر ابراهیم (ع) حنیفیه را نازل فرمود و آن ده چیز است: پنج چیز در سر و پنج چیز در بدن که گرفتن سبیل، موی انبوه سر، مسواک زدن، ختنه کردن، چیدن ناخن، غسل کردن با آب پاک تعدادی از آنهاست. (حر عاملی، ۱۳۶۰) کسی که چهل روز بر او بگذرد و از نوره برای رفع موهای زائد بدن استفاده نکند مؤمن نیست و کرامتی ندارد. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

رسول خدا (ص) مو و محاسن خویش را با سدر شستشو می‌دادند. (فیض کاشانی) در مورد برخی افراد که به ظاهر خود و بهداشت فردی توجه نمی‌کردند می‌فرمایند: بعضی از شما نزد من می‌آیند در حالی که قیافه شیطان را دارند. (فیض کاشانی)

شانه زدن و آراستن ظاهر از جمله آداب پیامبر خدا (ص) در ملاقات با اصحاب بود. (طبرسی دوم) حضرت علی (ع) در مورد آراسته بودن می‌فرماید: هر یک از شما برای برادر مسلمانش خود را آراسته سازد، همچنانکه دوست دارد بیگانه او را در بهترین قیافه ببیند. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

به کار بردن بوی خوش

رسول خدا (ص) فرمود: بوی خوش قلب را نیرومند می‌سازد. همانا خداوند خوشبوست و بوی خوش را دوست دارد. (مجلسی، ۱۳۷۳) امام صادق (ع) می‌فرماید: رسول خدا برای بوی خوش بیشتر از غذا خرج می‌کرد و نیز آنچه در راه عطر خرج کنی اسراف نیست. (مجلسی، ۱۳۷۳) و (فیض کاشانی) یکی از ویژگی‌های مهم عطرها طبیعی این است که از گل به دست می‌آید، بدون اینکه باعث آلودگی یا تخریب محیط زیست شود. در حالی که عطرها مصنوعی علاوه بر اینکه ترکیبات سازنده آن برای فرد زیان‌آور است به محیط زیست و به‌ویژه لایه ازن نیز آسیب می‌رساند. همچنین کارخانه‌های تولیدکننده آن نیز باعث آلودگی محیط زیست می‌شوند. (یانگ، آن، ۱۲۶۵)

بهداشت لباس

خداوند پیامبر را از پلیدی پاکیزه ساخته و به او فرمان می‌دهد: جامه‌ات را پاکیزه کردن (سوره مدثر آیه ۴) برای این که ظاهرش را نیز پاکیزه نگهدارد و در دیده مردم ناخوشایند نباشد. (طباطبائی، ۱۳۶۷)

پیامبر (ص) لباس‌های سبز را دوست داشت (خرگوشی) و بیشتر لباس‌های سفید بود و می‌فرمود: سفید رنگ خلوص، تمیزی و نظم است زندگان را لباس سفید بپوشانید و مردگان را با آن کفن کنید. (مجلسی، ۱۳۷۳) همچنین دو لباس نیز مخصوص روز جمعه و شرکت در مراسم آن داشتند. (خرگوشی و فیض کاشانی) حضرت علی (ع) می‌فرماید: لباس پنبه‌ای بپوشید که لباس پیامبر خداست. لباس‌های بهشتی (دخان، ۵۳ و کهف، ۳۱ و حج ۲۳) از جنس ابریشم است. (طباطبائی، ۱۳۶۷) در مورد جنس لباس و رنگ لباس پیشنهاد می‌کنند که جنس پنبه‌ای و

کتانی و رنگ سفید از همه نیکوتر است امام صادق (ع) فرمود: لباس هر زمان، لباس همان زمان است. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

امام صادق (ع) فرمود: لباس سیاه مکروه است، مگر در سه چیز کفش، عمامه و عبا. (حر عاملی، ۱۳۶۰) حضرت علی (ع) فرمودند: لباس سیاه مپوش زیرا لباس فرعون است. (حر عاملی، ۱۳۶۰) جامه تمیز غم و اندوه را از بین می‌برد و چنین جامه‌ای برای نماز پاک است. (حر عاملی، ۱۳۶۰ و طبرسی دوم)

بهداشت مواد غذایی

ای پیامبر از آنچه پاکیزه است بخورید و کارهای شایسته کنید که من به کارهایتان آگاهم. (مؤمنون، ۵۱) ای مردم از چیزهای حلال و پاکیزه زمین بخورید و پا به جای پای شیطان مگذارید که او دشمن آشکار شماست. (بقره، ۲۸۸ و مائده ۸۷ و ۸۸) و (طباطبائی، ۱۳۶۷) کلمه پاکیزه (طیب) در قرآن ۲۰ بار تکرار شده و مربوط به خوردن پاکیزه و به دور از پلیدی است در فرهنگ لاروس عربی فارسی به معنی هر چیز لذت‌بخش برای حواس و نفس، گوارا و خوشمزه و نیکو بوی خوش و شامه نواز، در فرهنگ المنجد به معنی پاکیزه و حلال و سخی که عاری از زشتی است و خبائث بر ضد آن به معنی بدی ظاهر و باطن، پلید و زشت و ناپسند و اخلاق پست آمده است. (قرشی، ۱۳۶۱)

ما فرزندان آدم را کرامت بخشیدیم و بر دریا و خشکی سوار کردیم و از چیزهای خوش و پاکیزه روزی دادیم و بر بسیاری از مخلوقات برتری دادیم. (اسراء، ۷۰) او به نیکی فرمان می‌دهد و از بدی باز می‌دارد و چیزهای پاکیزه را بر آنها حلال و ناپاک را حرام می‌کند. (اعراف، ۱۵۷) (طباطبائی، ۱۳۶۷)

همچنان که شیطان بر آلودگی و میکروب اطلاق شده، امکان دارد که پیروی

از شیطان و جا پای او گذاشتن در آیات فوق غذاهای آلوده و ناپاک است. حضرت امیرالمؤمنین (ع) از قول پیامبر (ص) می‌فرمایند: دستمال گوشت را در خانه نگذارید زیرا جایگاه شیطان است. (حر عاملی، ۱۳۶۰) امام صادق (ع) می‌فرماید: زباله جایگاه شیطان است. (حر عاملی، ۱۳۶۰) چون مردم شیطان را به‌عنوان دشمن خود می‌شناختند و بهترین توصیف میکروب، شیطان بوده است. امام صادق (ع) دهانه ظرف‌های آب و طعام را ببندید که شیطان ظرف در بسته را نمی‌گشاید. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

استفاده از چیزهای مطبوع و پسندیده حلال است. استفاده از مواد غذایی که با طبع انسان سازگار و پاکیزه باشد. اگر این شرایط را داشته باشد مسلمانان مجاز به معاشرت و مبادله، معامله و استفاده از غذای (غیرگوشتی) اهل کتاب هستند. (مائده، ۴ و ۵) زیرا باید ذبح بهداشتی براساس احکام اسلامی انجام شود. (طباطبائی، ۱۳۶۷) به همین دلیل استفاده از مردار، خون، گوشت خوک، حیوانی که در اثر خفه شدن، پرت شدن از کوه یا بلندی، شاخ خوردن مرده یا باقی‌مانده شکار حیوانات حرام است. (مائده، ۳) و (طباطبائی، ۱۳۶۷)

بهداشت مسکن

سلامت جسمی و روانی انسان به امکان زندگی ارتباط مستقیمی دارد. مناسب بودن ابعاد مختلف مسکن باعث آرامش روانی، دلپذیر شدن محیط مسکن، ایمنی و کاهش سوانح می‌شود. اندازه و تناسب مسکن برای استراحت و فعالیت‌های خانگی یا تفریحات و امکانات بازی برای کودکان که در رشد و پرورش اجتماعی آنها تأثیرگذار است به‌طوری‌که اگر برای هر فرد در مسکن فضای کمتر از ۸ تا ۱۰ متر در نظر گرفته شود در روابط خانوادگی اختلالات فراوانی به‌وجود می‌آید. (مختاری، ۱۳۸۵) (حلم سرشت، ۱۳۷۱)

خداوند خانه‌هایشان را جای آرامش قرار داد. (نحل، ۸۰) پیامبر (ص) می‌فرماید: از سعادت مسلمان مسکن بزرگ است و امام صادق (ع) می‌فرماید برای مؤمن بزرگی منزل سبب راحتی و آسایش است. (حکیمی)

شرایط غیربهداشتی مسکن در رشد جسمی و تکامل روانی کودکان تأثیر زیادی دارد مثلاً افرادی که از خانه‌های کوچک به خانه‌های بزرگ‌تر نقل مکان کرده‌اند، اظهار داشته‌اند که کودکان به دلیل در اختیار داشتن فضای کافی آرام‌تر شده‌اند. (حلم سرشت) امام باقر (ع) می‌فرماید: از بدبختی و سختی زندگی، تنگ بودن منزل است. (حکیمی)

مسکن در عین حالی که رشد عاطفی و فکری خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد داشتن فضای اختصاصی موجب می‌شود تا کودکان احساس مالکیت و استقلال کنند و از دیگر سو والدین نیز ارتباط صمیمانه خود را حفظ کنند و باعث انحراف فرزندان نشوند. (حلم سرشت، ۱۳۷۱) در این زمینه آیات و روایات به جدا بودن مکان خواب دختر و پسر، اجازه گرفتن در هنگام ورود به اتاق اختصاصی پدر و مادر و هنگام ورود به منزل دیگران اشاره دارد. (نور، ۲۸ و ۵۸ و ۵۹ و احزاب، ۵۳)

امام هادی (ع) از قول امام صادق (ع) فرمودند: خداوند زیبایی و آراستگی را دوست دارد و تنگدستی و تظاهر به فقر را دشمن می‌دارد. خداوند وقتی نعمتی بر بنده‌ای ارزانی می‌فرماید دوست دارد که اثر آن نعمت را در وی ببیند یعنی جامه‌اش را پاکیزه، بویش را خوش، خانه‌اش را گچ‌کاری کند و حیاط خانه را بروبد و چراغ آن را پیش از غروب روشن کند. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

پیامبر (ص) فرموده‌اند: خانه شیطان در خانه‌های شما جایی است که عنکبوت تار تنیده است. علی (ع) می‌فرماید: تنیدن عنکبوت و خاک‌روبه در خانه باعث

پربشانی می‌شود. امام محمد باقر (ع) می‌فرماید: خانه را جارو کردن فقر را برطرف می‌کند. امام صادق (ع) نیز فرموده‌اند، شست و شوی ظروف و نظافت خانه باعث جلب روزی است. (حکیمی)

امام صادق (ع) می‌فرماید: شستن ظرف‌ها و جارو کردن بیرون و درون خانه‌ها روزی را زیاد می‌کند و همچنین می‌فرمایند: از خیرهایی که خداوند به فردی دهد منزل وسیع و جای فراخ است. (طباطبائی، ۱۳۶۷)

روشنایی مناسب برای مسکن اهمیت زیادی دارد زیرا علاوه بر کاهش سوانح، بر خستگی چشم، اختلال دید و آرامش روانی تأثیر دارد. همچنین نور آفتاب در ایجاد ویتامین D، میکروب‌کشی و تحریک جریان خون نقش ایفا می‌کند. (مختاری، ۱۳۸۵)

به همین دلیل قرآن یکی از ویژگی‌های بهداشت مسکن آفتاب‌گیری آن می‌داند و جهت قرار گرفتن مناسب جنوبی شمالی است. ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَيِّدٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَ شِمَالٍ كُلُّوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَ اشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَ رَبُّ غَفُورٌ﴾ (سوره سبأ، آیه ۱۵) و یا در مورد اصحاب کهف می‌فرماید: «آفتاب را می‌بینی که از سمت راست غارشان برمی‌آید و از سمت چپ غروب می‌کند، در حالی که آنان در جایی فراخ از آن قرار گرفته‌اند. این از نشانه‌های خداست» (کهف، ۱۷) امام هادی (ع) از قول امام صادق (ع) فرمودند: روشن کردن چراغ پیش از غروب خورشید، فقر را می‌زداید و روزی را فراوان می‌کند. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

بهداشت آب

آب در قرآن به عنوان مایه حیات هر موجود زنده، ایجادکننده باغ‌ها، نعمت خداداد الهی، پاکیزه کننده آمده است. خداوند همه موجودات را از آب خلق کرد

(سوره نور آیه ۴۵). هر چیز زنده را از آب قرار دادیم (انبیاء آیه ۳۰). ما از فرازتان آبی به اندازه معین فرو فرستادیم آنگاه به آن آب باغ‌هایی از خرما و تاکستان پدید آوردیم (مؤمنون آیه ۱۸) و سپس به آن آب، جهت روزی و خرج زندگی درختان را بیرون آورد (ابراهیم آیه ۳۲) و خداوند آبی از فرازتان فرو می‌فرستد که شما را به آن پاکیزه سازد (انفال، ۱۱) آبی پاک و پاکیزه‌کننده فرود آوردیم (فرقان، ۴۸) (طباطبایی، ۱۳۶۷) آب نخستین آفریده خداوند در جهان مادی است و دیگر مخلوقات از آن آفریده شده‌اند. (مجلسی، ۱۳۷۳)

آب و آفتاب از جمله پاک‌کننده‌ها (مطهرات) است و برای داشتن این قابلیت باید جاری یا دارای حجم مشخصی (کر و جاری) باشد. همچنین ورود فضولات انسانی سبب نجس شدن آب می‌شود و ادرار کردن در آب حرام است. حضرت علی (ع) می‌فرماید: آب روان را با چیزی نجس نکنید همچنین از ادرار کردن در آب روان نهی فرموده‌اند: (مجلسی، ۱۳۷۳) هر آبی پاک است به جز آن آبی که بدانی آلوده است. آب باید پاک باشد تا بتواند پاک‌کننده باشد، مباح نیز باشد یعنی بهره‌برداری از آن از نظر شرعی جایز باشد. (امام خمینی، ۱۳۸۴)

ایرانیان آب و آتش و باد و خاک را مقدس می‌شمردند و از آلوده کردن آنها پرهیز می‌کردند. درباره غسل، تطهیر، پاک‌نگهداشتن آب، دوری از لاشه و مردار در کتاب اوستا آمده است. (گریشمن و دیگران، ۱۳۸۰) و (فرای، ۱۳۶۳) و (معین، ۱۳۵۵)

پیامبر (ص): سرور همه نوشیدنی‌ها در دنیا و آخرت آب است. امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: آب گرمی‌ترین نوشیدنی‌های دنیا و آخرت است. (حر عاملی، ۱۳۶۰) و (خرگوشی)

در زمانی که مردم آب چشمه و چاه مصرف می‌کردند امام صادق (ع)

می‌فرماید: اگر آب را هفت بار بجوشانید، چنین آبی تب را قطع می‌کند و پاها را قوت می‌بخشد. از کنار دسته ظرف آب بنوشید که آنجا محل گرد آمدن آلودگی است. (شیخ قمی)

امام صادق (ع) می‌فرماید: آب را به آرامی بنوشید و آن را به یک نفس سر نکشید زیرا باعث ناراحتی کبد می‌شود. همچنین سپاس خداوندی را که آب را پاکیزه کننده قرار داد. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

دفع فاضلاب

ایرانیان قدیم عقیده داشتند زمین و آب را باید از آلودگی پاک نگه داشت در حالی که در آن هنگام شماره افراد بشر خیلی کم و زمین برای سکونت آنها خیلی زیاد بود. آنها همچنین معتقد بودند که بدن را باید پاک نگهداشت و برای رعایت این دستور بدن را با آب می‌شستند اما در رودخانه‌ها غوطه نمی‌خوردند که مبادا آب را آلوده نمایند و چون نمی‌توانستند در فصل زمستان، بدن را با آب سرد بشویند، آب را گرم می‌کردند. بدین صورت حمام برای شستن بدن در ایران اختراع شد و اقوام دیگر حمام را از ایرانیان اقتباس کردند. (گریشمن و دیگران، ۱۳۸۰) و (یوسفی، ۱۳۸۴) و (عمرانی، ۱۳۷۷)

از ابتکارات ایرانیان برای پاک نگهداشتن زمین و آب (آب جاری و آب برکه و دریاچه) کندن چاه است. ملل دیگر چاه نداشتند و زباله و فاضلاب را بر زمین جاری می‌کردند و زمین را آلوده می‌نمودند و امراض گوناگون به وجود می‌آوردند ولی ایرانیان از قدیم، چاه داشتند. آنها از این جهت چاه حفر کردند که وقتی بدن را با آب می‌شویند، آب آلوده به شوخ بدن، بر زمین جاری نگردد و در چاه فرو برود. این ابتکار از معتقدات دینی ایرانیان قدیم سرچشمه می‌گرفت در حالی

که بعضی از ملت‌های اروپا تا قرن هفدهم میلادی چاه نداشتند و فاضلاب را به وسیله ظروف حمل می‌کردند و در رودخانه‌ها می‌ریختند و سبب آلودگی آب می‌شدند. (گریشمن و دیگران، ۱۳۸۰) و (یوسفی، ۱۳۸۴) و (عمرانی، ۱۳۷۷)

حدود ۶۰۰ سال قبل یعنی زمانی که شهر رم به عنوان عروس شهرهای جهان مشهور بود، مردم توالت نداشتند و ناگزیر مدفوع خویش را در گلدان ریخته و محتویات آن را در کناره‌های خیابان خالی می‌کردند. همین مردم ادرار خویش را در ظروف ویژه‌ای جمع‌آوری می‌نمودند و با فرو بردن لباس‌های خود به مدت یک هفته در آن ادرار، چربی لباس‌هایشان را به اصطلاح می‌شستند. (پابنده، ۱۳۶۸) و (مولوی، ۱۳۶۷)

در کشور ما وجود کانال‌های فاضلاب و جایگاه‌های تجمع زباله در قصرها، زیارتگاه‌ها و بناهای تاریخی، دلیلی است بر این که ایرانیان قدیم به این اصل مهم بهداشتی توجه خاصی داشته‌اند. (پابنده، ۱۳۶۸) و (مولوی، ۱۳۶۷)

زباله و مواد زاید

تمامی مواد زاید جامد باید در اسرع وقت به خارج از مناطق مسکونی و محدوده زندگی انسان انتقال یافته چنان دفع شوند که خطری برای انسان و محیط ایجاد نکنند. نگهداری زباله در مسکن زمینه‌ساز فعالیت میکروارگانیسم‌ها و تجزیه مواد آلی و تولید بوی نامطبوع می‌شود. پیامبر (ص) می‌فرمایند: دستمالی را که دست را با آن پاک کرده و آلوده به طعام و چربی است شب در یورث مگذارید که جایگاه شیطان است. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

حضرت علی (ع) فرمود: پشت در خانه، خاکروبه نریزید زیرا جایگاه شیطان است. (حر عاملی، ۱۳۶۰) امام محمد باقر (ع) فرمود: که خانه را جاروب کردن پریشانی را برطرف می‌کند. (حر عاملی، ۱۳۶۰) امام صادق (ع) فرموده‌اند: نظافت

منزل باعث جلب روزی می‌شود. همچنین از قول رسول خدا (ص) فرموده‌اند: زباله را شب‌ها در خانه‌هایتان نگذارید و روز آن را از خانه خارج کنید. زیرا زباله جایگاه شیطان است. امام صادق (ع) می‌فرماید: اطراف منزل خود را جارو کنید و خود را به یهود شبیه مسازید. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

در سال ۱۱۳۱ میلادی در شهرهای اروپا، مثلاً در خیابان‌های پاریس که معمولاً خاکی بود، مردم زباله و مدفوع خود و حیوانات خویش را در کنارهای معابر عمومی تخلیه می‌کردند و در دسترس حیواناتی مانند خوک، اسب و اطفالی که با کنجکاو در آن به جست‌وجو می‌پرداختند، قرار می‌دادند. شاهزاده‌های پاریس، (فرزند فریدریش ویلهلم پادشاه آن زمان) در حالی که سوار بر اسب بود با خوکی که در خیابان مشغول خوردن زباله بود، برخورد کرد و این واقعه به قتل او منجر شد، نظافت شهری در پاریس هنگامی بیشتر مورد توجه قرار گرفت که فیلیپ دوم سال ۱۱۸۴ میلادی در پاریس برای مشاهده خیابان مشرف به قصر کنار پنجره بیرونی آمد اما در اثر بوی تعفن ناشی از مدفوع و فضولات شهری بیهوش شد. (یوسفی، ۱۳۸۴) و (عمرانی، ۱۳۷۷)

در حالی که ۸۰۰ سال قبل از این زمان یعنی در صدر اسلام، دستورات دینی مردم را وادار به رعایت بهداشت فردی و اجتماعی می‌کرد. مانند: نجس بودن ادرار، رعایت طهارت و حتی دستورالعمل پاک‌سازی معابر، که تنها قسمتی از این موارد است و موجب افتخار و مباهات مسلمانان جهان است. (گریشمن و دیگران، ۱۳۸۰) و (یوسفی، ۱۳۸۴) و (عمرانی، ۱۳۷۷)

بازیافت مواد از زباله به روش‌های جدید در قرن بیستم مورد توجه جهانیان قرار گرفت. در حالی که استفاده از مواد زاید جامد، به صورت کود (کاربرد مواد زاید آلی انسانی یا حیوانی، ساخت برج‌های کبوتر برای جمع‌آوری فضولات پرندگان

در روستاهای اصفهان) و یا کهنه‌چینی (کهنه‌گری)، تعویض نان با نمک، استفاده مجدد از مازاد خانگی از جمله البسه کهنه برای ساخت تخت گیوه، کاربرد پوست انار برای تهیه رنگ (شهر یزد)، سابقه درخشانی را در امر بازیافت در کشور ما به وجود آورده است. (یوسفی، ۱۳۸۴) و (عمرانی، ۱۳۷۷)

بهداشت اماکن عمومی

نظافت و پاکیزه بودن مکان‌های عمومی از اهمیت زیادی برخوردار است به طوری که پاکیزه نگاه داشتن مسجد از وظایف بزرگان دین از جمله پیامبران بوده است آنجا که خداوند می‌فرماید: به او وحی کردیم خانه من را برای طواف کنندگان و نمازگزاران و رکوع و سجودکنندگان پاکیزه دار. (حج، ۲۶) و (طباطبائی، ۱۳۶۷) پیامبر (ص): هر کس چیز آزار دهنده‌ای را از راه مسلمانان بردارد، خداوند پاداش قرائت چهارصد آیه را که برای هر آیه ده حسنه است، در نامه اعمال او می‌نویسد. (مجلسی، ۱۳۷۳)

درباره مبارزه با آفات آمده است که موجود آزاردهنده مانند موش، سوسک و غیره... را قبل از اینکه به شما آسیب برساند، دفع کنید. (سبحانی، ۱۳۵۳)

امام باقر (ع) می‌فرمایند: هر که بر روی قبر بول یا غایط بکند، یا ایستاده بول کند یا در خانه تنها بخوابد یا با دست آلوده به طعام بخوابد، شیطان بر او مسلط می‌شود. (حکیمی)

امام رضا (ع) علت وضع غسل جمعه را بدین صورت می‌فرمایند: انصار در نخلستان و مزارع کار می‌کردند. وقتی روز جمعه در مسجد حاضر می‌شدند، بوی بدن‌هایشان مردم را آزار می‌داد. پس پیامبر (ص) به غسل کردن فرمان داد و سنت غسل جمعه جاری شد. (حر عاملی، ۱۳۶۰)

حفظ محیط زیست

پیامبر اسلام (ص) از تمثیل مادر استفاده کرده است زیرا جنبه فرهنگی دارد و به واکنش عاطفی مطلوبی از لحاظ زیست محیطی منجر می‌شود. یعنی به زمین نیز همانگونه توجه کنیم که به مادر و مراقبت او با مهربانی و دلسوزی توجه می‌شود. می‌فرماید: زمین را مسح کنید، زیرا او نسبت به شما صاحب نیکی و لطف و محبت است. (پاینده، ۱۳۶۸) و در حدیث دیگری فرموده‌اند: مراقب زمین باشید که «مادر» شما است، انسان هیچ کار خیر یا شر انجام نمی‌دهد مگر اینکه زمین از آن خیر می‌دهد.

آلودگی‌های مختلف محیط زیست به سلامت مردم آسیب وارد می‌کند و بدون تردید مشمول این آیه می‌گردد: هر که نعمت خدا را پس از آنکه به او رسیده به کفران بدل سازد، (بداند که) کیفر و عقاب خدا بسیار سخت است.» (بقره، ۲۱۱) از آنجا که هدف از آفرینش همه مخلوقات بهره‌وری انسان است، هیچکس حق ندارد این ودیعه الهی و عناصر حیاتی زندگی انسان را آلوده یا تباه سازد. از طرف دیگر، به استناد آیات و روایات، بسیاری از مخلوقات مقدس‌اند، نباید آنها را آلوده ساخت، یا به حریم بعضی از آنها تجاوز کرد و یا ستم و آزار در حق آنها روا داشت. (اصغری لقمجانی، ۱۳۷۶)

آب و خاک و هوا از نعمت‌های بزرگ خداوند و حیات جانداران مختلف نیز به آنها وابسته است و آلوده کردن این منابع خداداد، تجاوز به ناموس خلقت و مصداق بارز تبدیل نعمت تلقی شده و کیفر الهی را شامل می‌گردد. همچنین، طبق قاعده «لاضرر»، ضرر زدن به انسان‌ها و مخلوقات دیگر به هیچ وجه روا نیست و پیامبر اسلام (ص) نیز به شدت از آن نهی فرموده است. (حکیمی، ج ۲۵) آیا ندیدی کسانی را که نعمت خدا را به کفران تبدیل کردند سرانجام قوم خود

را به نابودی کشاندند. (ابراهیم، ۲۸) (طباطبائی، ۱۳۶۷) از روزی‌های پاکیزه‌ای که به شما دادیم، بهره‌گیرید ولی در آن طغیان نکنید و گرنه مستحق غضب و خشم من می‌شوید. (طه، ۸۱) (طباطبائی، ۱۳۶۷) طغیان در نعمت آن است که انسان به جای استفاده در راه اطاعت خدا و طریق سعادت در حد نیاز، آنها را برای گناه و گردنکشی به کار برد و در آن ناسپاسی و اسراف‌کاری نماید. (اصغری لقمجانی، ۱۳۷۶) بنابراین، بهره‌برداری از مواهب الهی پسندیده است ولی غرق شدن در لذت‌های مادی و بهره‌گیری بی‌قید و شرط و غضب حقوق دیگران ناپسند است. متأسفانه شیوه زندگی با افزایش مصرف برای دستیابی به خوشی‌های زودگذر شدیدترین ضربه‌ها را به منابع زیست‌محیطی وارد آورده است.

در قرآن از کسانی که در زمین فساد می‌کنند و اقدامات آنها موجب نابودی نسل جانوران مفید می‌شود نکوهش شده است: کسی که در زمین فساد کند و حاصل خلق (کشت و زراعت) و نسل (دام یا نژاد) را نابود سازد (مفسد و تبهکار است) و خداوند مفسدان و تبهکاران را دوست ندارد و هرگز در مشیت ازلی نخواست که فساد کنند. (بقره، ۲۱۱) (طباطبائی، ۱۳۶۷)

خداوند در قرآن بر پرهیز از فساد در زمین، به معنی تخریب محیط زیست و نابودی منابع طبیعی تأکید نموده است. زیرا باعث تخریب و برهم زدن نظام آراسته و درست طبیعت می‌شود: خدا را بپرسید و به روز قیامت امیدوار باشید و هرگز در روی زمین فساد نکنید. (عنکبوت، ۳۶) و به جای آن به انسان قدرت و امکانات لازم را داده و او را مکلف به عمران و آبادانی زمین نموده است: او خدایی است که شما را از زمین بیافرید و عمران و آبادانی‌اش را به شما وا گذاشت. (هود، ۶۱) نعمت‌های خدا را به یاد آورید، هرگز در روی زمین پس از آنکه کار آن به امر حق، نظم و صلاح یافت به فساد برنخیزید و اینکار برای سعادت شما بسیار

بہتر است اگر (به خدا و روز قیامت) ایمان دارید. (اعراف، ۸۵، ۷۴، ۵۶) (طباطبائی، ۱۳۶۷) در زمین، پس از آراستگی‌اش، دیگر خرابی به بار نیاورید، (اعراف، ۵۶) و چنین نبود که پروردگارت آبادی‌ها را به ظلم و ستم نابود کند در حالی که اهلش درصدد اصلاح بوده باشند.» (هود، ۳۱) این آیه از قرآن بیانگر آن است که خداوند شهر و آبادی را که ساکنانش مصلح باشند نابود نمی‌کند. اگر جامعه‌ای صالح نباشد یا در مسیر اصلاح گام بر ندارد، از نظر سنت آفرینش حق حیات ندارد و به زودی از میان خواهد رفت. (طباطبائی، ۱۳۶۷) و (گرچی، ۱۳۶۳)

نتیجه

هدف بهداشت تأمین رفاه کامل جسمانی، روانی و اجتماعی است و فقط نبودن بیماری و نقص عضو نیست. در فرهنگ اسلام رعایت بهداشت فردی و محیطی گامی در مسیر عبادت و جلب رضای خدا، و در راستای توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. بهداشت جهان زمانی بهبود می‌یابد که مردم، در برنامه‌ریزی، اجرا و پرداختن به بهداشت و مسائل بهداشت مشارکت نمایند. البته این مشارکت، به‌طور ناگهانی به وقوع نخواهد پیوست بلکه تدریجی است. در این راستا، مبانی اعتقادی و عملی بهداشت و حفظ محیط زیست و آموزه‌های فراوانی که در فرهنگ اسلامی وجود دارد می‌تواند سرلوحه تلاش‌های فرهنگی قرار گیرد و در مواردی که موضوعات جدیدی مطرح شود، فقها براساس کلیات و قواعد اصلی، می‌توانند حکم موضوع را استخراج کنند.

محیط زیست برای موجودات زنده حاصل مجموعه‌ای از تعادل‌ها است که برهم خوردن هر کدام از آنها تدوام زندگی را با مشکل مواجه می‌کند. حکمتی در خلقت هر موجود زنده است و از بین رفتن هر گونه گیاهی یا حیوانی بر آسیب‌پذیری سایر گونه‌ها در بلندمدت اثر می‌گذارد و نقش بشر شناختن فرآیندهای تعادلی و مراقبت از آنهاست.

خدای متعال انسان را آفریده و به او شرافت و کرامت بخشیده و برای ادامه حیاتش نعمت‌های فراوانی را به عنوان خیر، فضل، رحمت و رزق در دل طبیعت به ودیعه نهاده و مؤمنان را به بهره‌وری و مصرف درست آنها تشویق کرده است.

خداوند انسان را به بهره‌وری مناسب و در حد شان خود از مواهب و نعمت‌های الهی امر کرده است چنانکه می‌فرماید: بگو ای پیامبر چه کسی زینت‌های خدا را

که برای بندگان خود آفریده حرام کرده و از روزی حلال و پاکیزه منع کرده است. (اعراف، ۳۲) از سوی دیگر، هر نوع آلودگی محیط (حتی آلودگی صوتی) به هیچ وجه مشروع نبوده، بلکه برخلاف کتاب خدا و سنت پیامبر اسلام (ص) تجاوز به حقوق دیگران، ستم، گناه و حرام می‌باشد. همچنین حفاظت محیط زیست در اسلام هیچگونه تبیینی با بهره‌وری اصولی از طبیعت ندارد، بلکه به نحوه بهره‌برداری از طبیعت بستگی دارد. بر طبق این اصول، جوامع اسلامی، اساس توسعه را باید بر پایه استفاده مشروع قرار دهند که از طریق توجه کامل به مجموعه شرایط، مقررات و حدودی که خداوند در بهره‌برداری و استفاده مشروع از نعمت‌هایش تعیین نموده، امکان‌پذیر خواهد بود.

در جهان‌بینی اسلامی هر حرکت و عمل مثبت انسان، اگر از انگیزه و نیت الهی برخوردار باشد، عبادت محسوب می‌شود. بنابراین تلاش هر انسان مسلمان در جهت رعایت بهداشت و حفظ محیط زیست حتی اگر به ظاهر کوچک به نظر برسد ولی با انگیزه الهی باشد، عبادت محسوب شده و او را به سوی تعالی و کمال رهنمون می‌سازد.

فهرست منابع

- ابن بابویه رازی (شیخ صدوق. من لا یحضره الفقیه. اصغری لمجانی، صاد. (۱۳۷۶). مبانی حفاظت محیط زیست در اسلام. تهران: دانشگاه تربیت مدرس. حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۳۶۰). وسایل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. بیروت: دار احیاء التراث العربی. حکیمی. اصول کافی. حلم سرشت، پریش. دل پیشه، اسماعیل. (۱۳۷۱). مبانی بهداشت محیط. تهران: انتشارات چهر. خرگوشی، سنن النبی. سبحانی، جعفر. (۱۳۵۳). خدا و نظام آفرینش. تهران: انتشارات قائم. الطبری دوم، جلیل رضی الدین. مکارم الاخلاق. ترجمه سید ابراهیم میرتاوی. تهران: فراهانی. طباطبائی، محمد حسین. (۱۳۶۷). تفسیر المیزان. سید محمد باقر موسوی همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی. علامه مجلسی (۱۳۷۳). بحارالانوار. ج ۲. چاپ ۴. قم: انتشارات دارالکتاب اسلامیة عمرانی، قاسم علی. (۱۳۷۷). مواد زاید جامد. ج ۱. چاپ ۲ - تهران: انتشارات دانشگاه آزاد فرای، ن. (۱۳۶۳). تاریخ ایران. ترجمه: حسن انوشه، ج ۴. تهران: امیرکبیر فرشاد، علی اصغر و دیگران (۱۳۸۱). سلامت و محیط در توسعه پایدار سازمان جهانی بهداشت. تهران. فیض کاشانی. القرآن الکریم. (۱۳۶۸)، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، تهران: بنیاد نشر قرآن. قرشی، علی اکبر. (۱۳۶۱). قاموس قرآن. ج ۲ و ۳ و چاپ ۳ و ۸. قم: انتشارات دارالکتاب الاسلامیه. قمی، شیخ عباس. سفینه البحار. گرجی، ابوالقاسم. (۱۳۶۳). اسلام و محیط زیست. شماره ۴. تهران: انتشارات نور علم. گریشمن، هرتزفلد و دیگران. (۱۳۸۰). سرزمین جامید. مترجم: ذبیح اله منصور. ج ۱۳. تهران: انتشارات زرین. ماهله، اچ. (۱۹۸۴). آموزش بهداشت و ارتقای سلامت. مختاری، مهدی. (۱۳۸۵) - بهداشت مسکن و امان عمومی. تهران: انتشارات سبحان مطهری، مرتضی. (۱۳۶۹). داستان راستان. ج ۳. قم: انتشارات صدرا معین، محمد. (۱۳۵۵). فردسیا و ادب پارسی - چاپ سوم. تهران: دانشگاه تهران. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۶۹). تفسیر نمونه. قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه. مولوی، محمد و گیتی ثمر. (۱۳۶۷). بهداشت همگانی. تهران: انتشارات چهر. نهج البلاغه. (۱۳۷۹)، ترجمه محمد دشتی، قم: انتشارات الهادی نهج الفصاحه. (۱۳۶۸)، ترجمه گردآوری: ابوالقاسم پاینده، تهران: انتشارات جاویدان هرودتوس. کتاب هفتم. ---، شهبازی کوروش بزرگ یانگ آن. (۱۲۶۵). ترجمه مجده البیضاء تقی بیگیلو. تهیه و ساخت فرآورده‌های آرایشی و بهداشتی. تهران: آدینه.

یوسفی، حسینعلی (۱۳۸۴). مدیریت بهداشت و ایمنی و محیط زیست پارک‌های شهری - مشهد.

یادداشت شناسه مؤلف

حسین علی یوسفی؛ عضو هیأت علمی دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان
مهتری شیرانی؛ عضو هیأت علمی دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

نشانی الکترونیکی: elm@sbmu.ac.ir

تاریخ وصول مقاله: ۱۳۸۷/۸/۷

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۷/۱۰/۲۵